

آشنایی با برخی نهادها و سازمان‌های مؤثر در اقتصاد جهان

از سازمان تجارت جهانی چه می‌دانید؟

مقدمه

بدون تردید نهادها و سازمان‌های اقتصادی جهانی و منطقه‌ای در تنظیم روابط اقتصادی خارجی بین کشورهای مختلف نقش مهمی ایفا می‌کنند. دلیل این امر، گسترش سریع روابط تجاری و مالی بین کشورهای جهان، به خصوص در نیم قرن اخیر است. از سوی دیگر، این سازمان‌ها و نهادها با گره زدن منافع اقتصادی کشورهای مختلف جهان به یکدیگر سبب صلح و ثبات منطقه‌ای و جهانی می‌شوند.

در این فصل، ما به بررسی تعداد معدودی از این نهادها و سازمان‌ها خواهیم پرداخت

اما قبل از شروع بحث باید به دو نکته مهم اشاره کنیم؛ اول اینکه تقریباً تمامی نهادها و سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی و منطقه‌ای مهم دنیا پس از جنگ جهانی دوم تأسیس شده‌اند و این زمان مقارن است با گسترش سریع روابط اقتصادی بین کشورهای جهان. دوم این که شاخص‌ترین نهادها و سازمان‌های مهم و مؤثر بین‌المللی، مؤسسات وابسته به سازمان ملل متحد هستند.

۱- صندوق بین‌المللی پول^۱

یکی از مؤسسات اقتصادی مهم وابسته به سازمان ملل متحد، صندوق بین‌المللی پول است. قرارداد تأسیس صندوق بین‌المللی پول را نمایندگان از ۴۴ کشور جهان، در ژوئیه سال ۱۹۴۴ در «برتن وودز»^۲ آمریکا امضا کردند اما امروزه تمامی کشورهای مستقل دنیا عضو این صندوق هستند. هدف اصلی و اولیه ایجاد صندوق، همکاری کشورهای عضو جهت حل مسائل پولی بین‌المللی بود. به هر حال، همان‌طور که در اساسنامه صندوق نیز آمده است، این مؤسسه از ابتدای تأسیس اهداف دیگری را نیز دنبال می‌کرد که عبارت بودند از:

الف) ارتقای سطح اشتغال در کشورهای عضو، افزایش درآمد واقعی و توسعه منابع تولیدی آنها از طریق گسترش بازرگانی بین‌المللی؛
ب) تشویق ثبات ارزی و جلوگیری از کاهش رقابت‌آمیز ارزش پول‌ها نسبت به یکدیگر؛

پ) کمک به برطرف کردن مشکلات موازنه پرداخت‌های خارجی کشورهای عضو از طریق اعطای وام به اعضا در صورت نیاز.

صندوق بین‌المللی پول به منظور دستیابی به اهداف گفته شده، اصولی را سرلوحه مقررات پولی جهان قرارداد که مهم‌ترین آنها عبارت بودند از:

۱- International monetary fund

۲- Bretton Woods

۱- تثبیت نرخ ارز^۱ در کشورهای عضو از طریق تعریف ارزش پول‌های مختلف برحسب طلا. برای مثال، قیمت رسمی دلار به طلا ۹/۰ گرم طلا، قیمت رسمی پوند انگلیس ۲/۲ گرم طلا و ریال ایران ۳۴٪ گرم طلا تعیین شد.

۲- حدود نوسان ارزش پول‌ها نسبت به یکدیگر ۱ درصد بالا یا پایین نرخ برابری ارزها تعیین شد و تغییر در ارزش پول کشورهای عضو، در شرایط خاص و با اجازه صندوق امکان‌پذیر بود.

۳- تعیین دلار به عنوان پول کلیدی و قابلیت تبدیل به طلا به منظور حفظ ارزش آن. این تصمیم‌گیری به دلیل قدرت اقتصادی عظیم آمریکا در آن زمان صورت گرفت. تولید داخلی این کشور در آن زمان ۴۰ درصد تولید کل دنیا بود.

این اصول تا سال ۱۹۷۱ که سیستم پولی بین‌المللی دستخوش دگرگونی‌هایی شد، به طور کامل پابرجا بود. از دلایل اصلی دگرگونی سیستم پولی بین‌المللی، کاهش قدرت اقتصادی آمریکا و تقویت اقتصاد کشورهای دیگر نظیر آلمان، ژاپن و سایر کشورهای رو به رشد بود. از سوی دیگر، رشد تراز پرداخت‌های خارجی منفی آمریکا که به دنبال جنگ‌های کره و به خصوص ویتنام به اوج خود رسید، سبب تضعیف دلار و در نهایت، غیرقابل تبدیل شدن آن به طلا شد. یکی از پیامدهای دگرگونی در سیستم پولی بین‌المللی، پذیرش انعطاف در نرخ ارزها (از سال ۱۹۷۳) و چندارزی شدن نظام پولی بین‌المللی است.

فعالیت ۵-۶

در مورد مهم‌ترین هدف صندوق بین‌المللی پول گفت‌وگو کنید.

۱- به پول کشورهای خارجی «ارز» گفته می‌شود. به عبارت دیگر، پول‌های خارجی برای اتباع یک کشور خاص ارز هستند؛ مثلاً مارک آلمان، فرانک فرانسه، دلار آمریکا و روپیه هند برای مردم کشور ما ارز محسوب می‌شوند. هم‌چنین به بهای یک واحد پول خارجی برحسب پول داخلی «نرخ ارز» می‌گویند.

۲- بانک جهانی^۱

از دیگر مؤسسات وابسته به سازمان ملل متحد، بانک جهانی است. بانک جهانی متشکل از سه مؤسسه مالی است که اهداف کم و بیش مشترکی را دنبال می‌کنند. این سه مؤسسه عبارت‌اند از: بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم، مؤسسه مالی بین‌المللی و سازمان بین‌المللی توسعه. گرچه زمان تأسیس و هدف اولیه این سه مؤسسه متفاوت است ولی به دلیل وظایف نزدیک و شباهت سازمانی آنها با یکدیگر، این مؤسسات را هم‌زمان و به دنبال هم بررسی می‌کنیم.

۱- بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم (بانک جهانی): این مؤسسه در سال ۱۹۴۴ در کنفرانس برتن وودز و هم‌زمان با تأسیس صندوق بین‌المللی پول پایه‌گذاری شد ولی فعالیت‌های خود را در سال ۱۹۴۶ آغاز کرد. این بانک که بعدها بانک جهانی خوانده شد، با هدف جبران خرابی‌های ناشی از جنگ دوم جهانی در کشورهای عضو به وجود آمد. بانک جهانی تا سال ۱۹۴۸ و شروع برنامه مارشال^۲ تمامی توان خود را بر بازسازی اروپا متمرکز کرد ولی پس از آن، اعطای اعتبار به کشورهای در حال توسعه را مهم‌ترین وظیفه خود قرار داد.

۲- مؤسسه مالی بین‌المللی: مؤسسه مالی بین‌المللی در ۲۵ ماه مه سال ۱۹۵۵ میلادی به‌عنوان شعبه‌ای از بانک جهانی تأسیس گردید. از وظایف مهم این مؤسسه گسترش فعالیت‌های اقتصادی بخش خصوصی در کشورهای در حال توسعه است. مؤسسه مزبور برای دستیابی به این هدف، به مؤسسات بخش خصوصی کشورهای در حال توسعه وام می‌دهد؛ بدون این که از دولت‌ها برای بازپرداخت این وام‌ها ضمانت بگیرد. این وام‌ها باید در جهت مدرنیزه کردن، گسترش فعالیت‌های صنعتی و افزایش بازدهی این گونه فعالیت‌ها صرف شوند. هدف اصلی مؤسسه مالی بین‌المللی از سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های اقتصادی بخش خصوصی کسب سود نیست اما غالباً سود نیز به دست می‌آورد.

۱ - World Bank

۲ - آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم، برای بازسازی اقتصادهای آسیب‌دیده کشورهای هم‌پیمان خود در اروپا مبالغ هنگفتی صرف کرد. این برنامه بازسازی به طرح یا برنامه مارشال معروف است.

۳- سازمان بین‌المللی توسعه: سازمان بین‌المللی توسعه در ۲۶ ژانویه سال ۱۹۶۰ میلادی به عنوان شعبه دیگری از بانک جهانی و به منظور رسیدگی به وضعیت بدهی کشورهای در حال توسعه تأسیس گردید. سازمان مزبور دارای دو گروه عضو است؛ گروه اول شامل ۱۷ کشور صنعتی است که سهم خود را به طلا یا ارزهای قابل تبدیل پرداخت کرده‌اند و گروه دوم شامل کشورهایی است که ۱۰ درصد سهم خود را به ارز و مابقی را به صورت پول داخلی خود پرداخت کرده‌اند.

از وظایف اصلی سازمان بین‌المللی توسعه، گسترش فعالیت‌های اقتصادی، افزایش بهره‌وری و سطح زندگی در کشورهای در حال توسعه از طریق اجرای طرح‌های مطالعاتی، برگزاری سمینارها و سخنرانی‌ها و همچنین اعطای اعتبار با شرایط آسان به کشورهای مذکور است. شرایط اعطای اعتبار از طرف این سازمان از شرایط بانک جهانی بهتر است. این سازمان وام‌های اعطایی را فقط برای انجام طرح‌های توسعه و با ضمانت دولت‌ها پرداخت می‌کند و کمک‌های توسعه خود را فقط به کشورهایی ارائه می‌دهد که درآمد سرانه آنها بسیار پایین باشد.

۳- سازمان تجارت جهانی^۱

در سی‌ام اکتبر ۱۹۴۷ موافقت‌نامه‌ای با عنوان «موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت»^۲ (گات سابق) به امضای نمایندگان ۲۳ کشور جهان رسید. هدف اصلی این موافقت‌نامه، ایجاد نظام اقتصادی بین‌المللی آزاد بود و در آن از دولت‌های امضاکننده خواسته شده بود که دخالت خود را در امور تجارت بین‌الملل به کمترین حد برسانند تا بنگاه‌های تولیدی از قدرت و امکانات رقابتی یکسانی در سطح بین‌المللی برخوردار شوند. «گات» در نظر داشت این هدف نهایی را از طریق اصول زیر تحقق بخشد:

الف) اصل دولت کامل‌الوداد: براساس این اصل، چنان‌چه یکی از اعضا در زمینه عوارض گمرکی وارداتی یا صادراتی شرایط مساعدی را به کشوری اعطا کند، سایر

۱- World Trade Organization (= WTO)

۲- Bretton Woods

کشورهای عضو خود به خود باید این شرایط را رعایت کنند.

ب) اصل تسری رفتار داخلی: براساس این اصل، مقررات مربوط به کالاهای داخلی و خارجی باید یکسان باشد. هدف از این اصل، جلوگیری از وضع مقرراتی است که بین کالاهای داخلی و خارجی تبعیض قائل می‌شود.

پ) کاهش تدریجی عوارض گمرکی: اعضای گات با انجام مذاکرات همه جانبه در اجلاس مختلف، درصدد کاهش مرحله‌ای و گام به گام عوارض گمرکی بوده‌اند.

ت) ممنوعیت برقراری محدودیت‌های مقداری: گات در نظر گرفتن محدودیت‌های تجاری از طریق تعیین سهمیه برای صادرات و واردات کشورهای عضو را منع می‌کند. البته این اصل استثنائات متعددی نیز دارد که از آن جمله می‌توان مورد کسری تراز پرداخت‌ها و تجارت با کشورهای در حال توسعه را نام برد. به هر حال، چنانچه کشوری بخواهد از محدودیت‌های مقداری استفاده کند، حق وضع مقررات تبعیضی را ندارد.

ث) تنظیم قواعد و مقررات صادراتی: گات در زمینه صادرات و گسترش آن مقرراتی وضع کرده است. بر این اساس، چنانچه کشوری به «دامپینگ»^۱ مبادرت کند (یعنی کالایی را در خارج با قیمتی کمتر از داخل بفروشد)، سایر کشورها مجازند که با وضع عوارض «ضد دامپینگ» به مقابله با آن برخیزند.

تعداد اعضای گات در ابتدا ۲۳ کشور بود اما تا اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی این تعداد به ۸۳ کشور رسید و پس از آن نیز افزایش یافته است. اعضای گات به طور مستمر با یکدیگر ارتباط و گفت‌وگو دارند و نشست‌های آنها که به «دور» معروف است، هر چند سال یک بار در سطح وزرا برگزار می‌شود. در سال ۱۹۷۳ دور هفتم این مذاکرات در شهر توکیو (ژاپن) برگزار گردید. برخی از نتایج این دور مذاکرات را که به دور توکیو معروف است، به طور خلاصه با هم می‌خوانیم:

۱- کاهش عوارض گمرکی بین اعضا به طور متوسط به میزان ۴۰ درصد؛ البته این امر عملاً در این حد تحقق نیافت.

---

۱ - dumping: ارزان فروشی در کوتاه‌مدت به منظور حذف رقبا از بازار و در نهایت، به دست گرفتن بازار

است.

۲- از بین بردن یا (دست کم) کاهش محدودیت‌های غیرتعرفه‌ای در بین اعضا؛ این امر در عمل با موفقیت قابل توجهی همراه بوده است.

۳- آزادی بیشتر تجارت در بخش‌های مختلف اقتصاد به جز حمل و نقل هوایی نظامی.

امروزه این موافقت نامه (گات) به «سازمان تجارت جهانی» تغییر نام داده است.

فعالیت ۶-۶

در مورد اصل تسری رفتار داخلی گفت و گو کنید.

۴- سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)

سازمان توسعه صنعتی سازمان ملل متحد (یونیدو)

در بین مؤسسات وابسته به سازمان ملل متحد، دو سازمان اقتصادی اهمیت ویژه‌ای دارند. این دو عبارت‌اند از: «فائو» و «یونیدو» که اولی در زمینه توسعه کشاورزی و دومی در زمینه توسعه صنعتی فعالیت دارند.

سازمان فائو در تاریخ ۱۶ اکتبر سال ۱۹۴۵ توسط ۴۴ کشور عضو سازمان ملل متحد تأسیس شد. هدف این سازمان - همان‌گونه که در اساسنامه آن آمده است - بالا بردن سطح زندگی و بهبود تغذیه مردم جهان، توزیع مناسب مواد غذایی در مناطق مختلف جهان و در یک کلام، ایجاد «امنیت غذایی» است.

فائو تنها بر علیه «سوء تغذیه» مبارزه نمی‌کند بلکه در صدد است با ارائه اطلاعات لازم به کشورهای مختلف، بازدهی کشاورزی و سطح تغذیه را در جهان افزایش دهد. مقر این سازمان در ژنوا (مرکز ایتالیا) قرار دارد.

سازمان توسعه صنعتی سازمان ملل متحد (یونیدو) در سال ۱۹۶۶ بر اساس قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد تأسیس گردید. بر اساس قطعنامه یونیدو، هدف این سازمان

گسترش توسعه صنعتی در کشورهای عضو است. یونیدو فعالیت‌های خود را به دو صورت مستقل و هماهنگ کننده انجام می‌دهد. فعالیت‌های مستقل این سازمان شامل جمع‌آوری و ارسال اطلاعات مربوط به فناوری، سازمان‌دهی امور اداری، ارائه کمک‌های فنی و تعلیم نیروی انسانی است. یونیدو مرکز هماهنگ کننده فعالیت‌های صنعتی کشورهای عضو نیز هست و این فعالیت را بیشتر از طریق ارتباط و همکاری نزدیک با نهادهای اقتصادی منطقه‌ای انجام می‌دهد. مقر این سازمان در وین (مرکز اتریش) قرار دارد.

فعالیت ۶-۷

در مورد فعالیت‌های یونیدو گفت‌وگو کنید.

۵- اکو (ECO)

یکی از سازمان‌های اقتصادی مهم منطقه‌ای «اکو» نام دارد. دلیل اهمیت این سازمان، پایه‌گذاری آن توسط سه کشور استراتژیک و مهم ایران، پاکستان و ترکیه است. این سازمان در ابتدا با نام «آر سی دی» - که نام اختصاری سازمان همکاری عمران منطقه‌ای است - آغاز به کار کرد و بعد از انقلاب اسلامی ایران، با یک وقفه زمانی با نام «اکو» به حیات خود ادامه داد. سازمان اکو پس از فروپاشی شوروی سابق و پیوستن چند عضو جدید به آن، از اهمیت قابل توجهی برخوردار شد. اعضای جدید این سازمان عبارت‌اند از: افغانستان، آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان. این سازمان هم‌اکنون با ده عضو، حدود ۳۳۰ میلیون نفر جمعیت و ۷ میلیون کیلومتر مربع وسعت خاک آنها، هم‌چنین امکانات گسترده و فراوان مادی (نظیر نفت و گاز) بعضی از اعضا برای کمک به توسعه کشورهای عضو، از شرایط مطلوبی برخوردار است.

مهم‌ترین اهداف اکو به طور خلاصه عبارت‌اند از:

الف) بهبود شرایط برای توسعه اقتصادی پایدار کشورهای عضو؛

ب) اتخاذ تدابیری برای حذف تدریجی موانع تجاری در منطقه اکو؛
پ) تهیه برنامه مشترک برای توسعه منابع انسانی؛

ت) تسریع برنامه‌های توسعه زیر بناهای حمل و نقل و ارتباطات.

از نظر تولید، سه کشور بنیان‌گذار این سازمان پشتوانه انسانی و توانایی‌های داخلی بهتری دارند و تولیدکننده محصولات کشاورزی و نیمه صنعتی هستند. از سوی دیگر، پیوستن اعضای جدید به اکو (جمهوری‌های تازه استقلال یافته شوروی سابق)، توانایی‌های صنعتی سازمان را افزایش داده است. اگرچه هر یک از اعضای جدید در تعداد معدودی از تولیدات تخصص دارند اما تخصص آنها در تولیدات خود بسیار بالاست و از فناوری‌های پیشرفته‌ای برخوردارند. بدین ترتیب، هر یک از آنها می‌توانند نیازهای متقابل اعضا را تهیه و تأمین کنند.

از نظر تجارت، گسترش تسهیلات تجاری و مبادلاتی بین اعضا می‌تواند توسعه تجارت را بین اعضا تحقق بخشد. این امر هم‌چنین به بهبود نظام بازار و ارتقای سطح کمی و کیفی تولیدات داخلی همه کشورهای کمک می‌کند. در عین حال، بسیاری از تولیدات را که هم‌اکنون به دلیل مقیاس کوچک جنبه بازاری ندارند، به تولیدات تجاری مبدل می‌سازد. از نظر کسب فناوری، همان‌گونه که می‌دانیم یکی از راه‌های دستیابی به فناوری جدید برای کشورهای در حال توسعه، انتقال فناوری و کسب فناوری‌های نوین است که از راه‌هایی چون برقراری روابط و همکاری‌های اقتصادی با کشورهای صاحب فناوری انجام می‌گیرد. سازمان همکاری اقتصادی (اکو) در این زمینه فرصت مناسبی را فراهم آورده است. دلیل این امر آن است که بسیاری از کشورهای عضو اکو در زمینه خاصی از فناوری بالایی برخوردارند؛ از جمله:

الف) ازبکستان در زمینه هواپیماسازی و ماشین‌آلات کشاورزی؛

ب) قزاقستان در زمینه هسته‌ای و صنایع دفاعی - نظامی؛

پ) قزاقستان، ازبکستان و تاجیکستان در زمینه غنی‌سازی اورانیم؛

ت) آذربایجان و ایران در زمینه صنایع و تجهیزات نفتی؛

ث) ترکیه، پاکستان و ایران در زمینه صنایع سبک و نیمه سبک صنعتی؛
به هر حال، «اکو» نیز مانند هر پیمان اقتصادی دیگری مشکلاتی دارد که مانع گسترش
روابط بین کشورهای عضو می شود.

مهم ترین این مشکلات عبارت اند از:

۱- نبودن توانایی ها و امکانات تولید بعضی از کالاهای سرمایه ای در کشورهای
عضو اکو و فقدان هم تکمیلی در این زمینه ها؛

۲- شباهت اقتصادی و تولیدات مشابه بین برخی از اعضای اکو به ویژه ایران،
پاکستان و ترکیه و وجود رقابت میان آنها و در نهایت، کاهش کارایی اکو؛

۳- عدم اطمینان سیاسی و تفاوت در ایدئولوژی حاکم بر کشورهای عضو.
زبان رسمی اکو انگلیسی است و هر کشوری که از نظر جغرافیایی با اکو هم جوار
است و با اهداف آن موافقت دارد، می تواند به عضویت آن درآید.

در ساختار کنونی سازمان اکو، شورای وزیران خارجه کشورهای عضو در رأس
قرار دارند و حداقل سالی یک بار به طور متناوب در کشور یکی از دولت های عضو تشکیل
جلسه می دهند. شورای قائم مقامان وزارت امور خارجه، رکن بعدی سازمان است. شورای
برنامه ریزی متشکل از رؤسای سازمان های برنامه دولت های عضو است که آنها نیز حداقل
سالی یک بار تشکیل جلسه می دهند. کمیته های فنی اکو، دبیرخانه و سازمان های تخصصی
از دیگر اجزای تشکیلاتی سازمان اکوست.

فعالیت ۸-۶

در مورد مجموعه توانایی های اقتصادی کشورهای عضو اکو گفت و گو کنید.

۶- سازمان کشورهای آسیای جنوب شرقی (آ.سه.آن)

یکی از نهادهای منطقه ای نسبتاً قدیمی در شرق آسیا «آ.سه.آن» نام دارد. این سازمان

یک سازمان اقتصادی بین‌المللی است و در سال ۱۹۶۷ و با عضویت کشورهای مالزی، فیلیپین، تایلند، اندونزی و سنگاپور تأسیس شده است. هدف از تأسیس آن، برقراری همکاری‌های اقتصادی بین کشورهای جنوب شرقی آسیا بوده اما عملاً در این زمینه موفقیت چندانی نداشته است. دلیل این عدم موفقیت را می‌توان در یکی از گزارش‌های «اکافه» (E.C.A.F.E) (کمیسیون اقتصادی برای آسیا و خاور دور وابسته به سازمان ملل متحد) دید. براساس این گزارش، عوامل عدم موفقیت در همکاری‌های منطقه‌ای در آسیا عبارت‌اند از: عدم همکاری‌های سیاسی، بُعد مسافت، رقیب بودن کالاهای تولید و بالاخره اختلاف درجه توسعه در کشورهای منطقه.

پرسش

- ۱- سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی منطقه‌ای و جهانی چگونه سبب صلح و ثبات می‌شوند؟
- ۲- صندوق بین‌المللی پول برای تحقق چه اهدافی تشکیل شده است؟
- ۳- بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم به چه منظوری به وجود آمد؟
- ۴- شرایط اعطای وام سازمان بین‌المللی توسعه و مؤسسه مالی بین‌المللی را مقایسه کنید و تفاوت‌ها و شباهت‌های آنها را بگویید.
- ۵- اصل دولت کامله الوداد در سازمان تجارت جهانی به چه موضوعی اشاره دارد؟
- ۶- هدف از تأسیس سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو) چه بوده است؟
- ۷- اهداف اوکو را ذکر کنید.
- ۸- چه عواملی از گسترش روابط بین کشورهای عضو اوکو جلوگیری می‌کند؟

